

ZBIGNIEW ROMANOW

.KONCEPCJA ROZWOJU GOSPODARCZEGO POLSKI W TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ FRYDERYKA SKARBKA

Fryderyk Skarbek (1792-1869) pochodził z rodziny arystokratycznej skoligaconej z bogatym mieszczaństwem. Urodzony w Toruniu, kończył liceum w Warszawie, a następnie studia w College de France w Paryżu. Uczył się jednocześnie prywatnie ekonomii politycznej i nauki o administracji u profesora ekonomii i prawodawstwa Saint Aubina oraz Piotra Maliszewskiego — socjologa i ekonomisty, ideologa Polski mieszczańskiej i autora radykalnego programu chłopskiego. W wyniku tych studiów opanowuje gruntownie ekonomię klasyczną. Od swych nauczycieli przyjmuje też postępowe poglądy oraz wrażliwość na krzywdę ludzką i problemy społeczne. Okres jego życia i twórczości przypada na czasy trudnych dla Polski wydarzeń i zmieniających się warunków politycznych i gospodarczych po III rozbiórze (Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie) oraz rozkładu feudalizmu i rozwoju kapitalistycznych stosunków produkcji. Upadek państwa i rozbiory Polski nie stwarzały warunków do samodzielnego rozwoju polskiej myśli ekonomicznej. F. Skarbek znający najnowsze kierunki myśli ekonomicznej na Zachodzie Europy, będąc ściśle związany z życiem społeczno-gospodarczym kraju taruje drogę teorii klasycznej szkoły angielskiej (zwłaszcza A. Smitha) z uwzględnieniem warunków polskich. Dzięki temu przełamuje wpływy fizjokratyzmu, które zdobyły sobie u nas dużą popularność ze względu na zaniedbanie rolnictwa oraz dążenia do powiązania interesów szlachty i chłopstwa.

Kształtowanie się stosunków kapitalistycznych na ziemiach polskich, przybiera na sile na początku XIX w. Rozwija się przemysł włókienniczy i hutniczy, stosowane są coraz częściej maszyny parowe, produkuje się maszyny rolnicze, wzrasta też rola kupiectwa w życiu gospodarczym. Przemysł korzysta z pomocy państwa w postaci ulg, przywilejów handlowych, a w związku z obniżką ceł w obrotach handlowych pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosji — uzyskuje dostęp do chłonnych rynków rosyjskich. Przenikanie na wieś stosunków towarowo-pieniężnych wywołuje rozwarstwienie wsi, w wyniku czego rośnie liczba małorolnych i bezrolnych chłopów. Rząd Królestwa Polskiego broniący interesów wielkiej własności podporządkowuje chłopów władzy policyjnej i ad-

ministracyjnej dzierżawców. Przyspiesza to proces przekształcania się folwarków feudalnych w kapitalistyczne gospodarstwa rolne oraz doprowadza do ruiny drobne gospodarstwa chłopskie. Przemiany te powodują w konsekwencji proletaryzację mas oraz zaostrzenie się konfliktów klasowych w mieście i na wsi.

Rozwój stosunków kapitalistycznych w Królestwie Polskim sprzyjał przyjmowaniu i rozpowszechnianiu się panującej w Europie Zachodniej koncepcji liberalizmu gospodarczego, odpowiadającej interesom rosnącej w siłę burżuazji i bogatego ziemiaństwa. W związku z tymi przemianami społeczno-gospodarczymi polska myśl ekonomiczna coraz wyraźniej przyjmuje myśl zachodnią szczególnie A. Smitha i J. B. Saja. Wpływy zachodniej myśli ekonomicznej widoczne są u P. Maliszewskiego, D. Kryńskiego, W. Surowieckiego, A. Gliszczyńskiego, L. Wołowskiego, J. Dunajewskiego, a przede wszystkim u F. Skarbka.

Twórczość naukowa F. Skarbka rozwija się po 1815 r.† po objęciu przez niego katedry ekonomii politycznej na Uniwersytecie Warszawskim i czynnym udziale w działalności Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Reprezentując nurt myśli postępowej owego okresu, głoszącej idee nowego porządku — liberalizmu gospodarczego — stoi F. Skarbek na gruncie wolności nauczania, podkreśla społeczną rolę nauki i jej związki z przeobrażeniami gospodarczo-ustrojowymi, piętnuje wady konserwatywnego ziemiaństwa, walczy z ciemnotą i obskurantyzmem, przeciwstawia się cenzurze. Broni też praw konstytucyjnych, zachowując lojalność wobec króla. Daleki jest natomiast od radykalizmu młodej inteligencji, głoszącej hasła walki o niepodległość i zasadnicze przeobrażenia społeczno-gospodarcze. Skłonny jest bowiem dostrzegać możliwości rozwiązywania nabrzmiałych problemów narodowych i społeczno-gospodarczych na drodze przemian ewolucyjnych — wierzy w skuteczność przeobrażeń reformistycznych¹. Oprócz bogatej i szerokiej działalności naukowej znany był F. Skarbek ze swej działalności społecznej — jako reformator więziennictwa, rozwoju szpitalnictwa, twórca kas oszczędnościowych i założyciel Towarzystwa Ogniewego (późniejszego Państwowego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych)².

F. Skarbek, jako zwolennik kapitalistycznych stosunków produkcji idealizowanych przez współczesną mu ekonomię burżuazyjną na Zachodzie wydaje w latach 1820 - 1821 pracę pt.: *Gospodarstwo narodowe*, składającą się z dwóch podstawowych części: *Elementarne zasady gospodarstwa narodowego* i *Gospodarstwo narodowe zastosowane czyli nauka administracji*. W 1824 r. ukazuje się rozprawa o skarbowości pt.: *Rys ogólny nauki finansów*, uzupełniająca *Gospodarstwo narodowe*. Następn-

¹ W. Szubert, *Studia o Fryderyku Skarbkju jako ekonomiście*, Łódź 1954, s.19 -20.

² E. Taylor, *Historia rozwoju ekonomiki*, t. I, Poznań 1957, s. 187-188.

nie w 1829 r. wychodzi w języku francuskim *Théorie des richesses sociales*, dzięki której uzyskuje uznanie w kręgach ekonomistów i polityków Europy Zachodniej, a jej polska przeróbka ukazuje się dopiero w 1859 r. pt.: *Ogólne zasady nauki gospodarstwa narodowego, czyli czysta teoria ekonomii politycznej*. We wszystkich tych pracach oraz w mniejszych rozprawach i artykułach³ występuje F. Skarbek jako teoretyk rozwijającej się na Zachodzie ekonomii burżuazyjnej, wyjaśniającej związki i współzależności występujące w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego i kształtujące ten rozwój.

Elementarne zasady gospodarstwa narodowego napisał F. Skarbek pod wyraźnym wpływem A. Smitha i jego *Bogactwa narodów*. Nieobce mu są również poglądy J. Ch. Simonde de Sismondiego oraz J. B. Saja. Nie aprobuje natomiast w tym okresie swej twórczości naukowej „teorii ludnościowej” T. R. Malthusa. Zupełnie natomiast nie zauważa się w twórczości Skarbka wpływów drugiego ze znanych klasyków ekonomii angielskiej D. Ricarda i jego teorii wartości, renty gruntowej czy też zasad wymiany międzynarodowej i międzynarodowego podziału pracy. Zagadnienia te formułuje i rozwija F. Skarbek naśladując A. Smitha, a częściowo i J. B. Saja.

Elementarne zasady gospodarstwa narodowego dzieli F. Skarbek na pięć części, w których analizuje w kolejności: produkcję, podział dochodu, bogactwo narodowe, konsumpcję i wymianę. Taki układ pracy może budzić pewne wątpliwości, szczególnie z punktu widzenia przebiegu społecznych procesów reprodukcji.

Bardziej dojrzałym dziełem naukowym F. Skarbka jest *Théorie des richesses sociales*. Świadczą o tym liczne recenzje, które ukazały się w czasopiśmie francuskich oraz w wydawnictwach książkowych i encyklopedycznych, podkreślające (obok pewnych zastrzeżeń) nie tylko poprawność języka oraz kompletność wykładu, ale i zwięzłość rozumowania opartego na faktach⁴. Wywody F. Skarbka dotyczące podziału pracy i wymiany jako rezultatu życia społecznego, uwarunkowanego rozpowszechnianiem się własności prywatnej oraz definicje produkcji i kapitału, wartości użytkowej i wymiennej i związków między nimi zainteresowały też K. Marksa, czemu dawał wyraz w swych pracach⁵.

Polska wersja *Théorie des richesses sociales* wydana została w Warszawie po trzydziestu latach pod zmienionym tytułem *Ogólne zasady nauki gospodarstwa narodowego, czyli czysta teoria ekonomii politycznej*. Czas, jaki dzieli oba wydania i przemiany społeczno-gospodarcze, jakie w nim zaszły spowodowały, że nie są one wbrew poglądom niektórych

³ Drukował je na łamach Pamiętnika Warszawskiego i w Rocznikach Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

⁴ W. Szubert, *Studia o Fryderyku Skarbku*, s. 79 i nast.

⁵ Por. m. in. K. Marks, *Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne*, Warszawa 1958, s. 124.

polskich ekonomistów jednakowe⁶. Jak zauważa W. Szubert, ogólny pogląd autora na istotę nauki ekonomii jest w obu publikacjach jednakowy jeśli chodzi o metodę badań i obejmuje wykład „czystej teorii” z pominięciem zastosowań praktycznych. Odmienność tych dzieł, choć subtelna, dotyczy jednak nie tylko tytułu (w wersji polskiej zapożyczony od ekonomistów niemieckich), ale i zawartych tam sformułowań i wynikających z nich wniosków. O ile w wersji francuskiej swego dzieła F. Skarbek mówi o stosunku człowieka do rzeczy — jako o przedmiocie badań ekonomii politycznej (nie odrywając jednak bogactwa narodu od człowieka), o tyle w publikacji polskiej charakter ekonomii politycznej jako nauki społecznej wyraźnie podkreśla. Nie powtórzył F. Skarbek w wersji wydania polskiego rozważań o ekonomii politycznej jako dziale wiedzy o narodach (pod wpływem krytyki francuskiego ekonomisty Ch. Coquelina), złagodził też przeciwieństwa interesów zachodzące pomiędzy robotnikami a kapitalistami. W wersji francuskiej dzieła mocniej akcentuje jako przyczynę ubóstwa brak zatrudnienia oraz pracę nie przynoszącą zarobku, to jest dochodu nie przekraczającego zwyczajowego minimum egzystencji. Oględniej wypowiada się też na temat wydatków publicznych, osłabiających siły produkcyjne prywatnych wytwórców. Krytycznie zapatruje się natomiast w obu publikacjach na politykę interwencyjną państwa w gospodarce. Mocniej akcentuje też w *Ogólnych zasadach* konsekwencje polityki monopolistycznej, prowadzącej do zachwiania równowagi pomiędzy ceną a wartością nakładów⁷.

Ogólne zasady nauki gospodarstwa narodowego, czyli czysta teoria ekonomii politycznej podzielił F. Skarbek na dwa działy: *Zasady bogactwa człowieka w stanie towarzyskim żyjącego* i *Bogactwo narodów*. W dziale pierwszym analizuje produkcję, wymianę, dochody i ich konsumpcję, głównie na podstawie teorii A. Smitha i częściowo J. B. Saya, Źródła bogactwa doszukuje się jednak F. Skarbek nie w pracy indywidualnej, jak A. Smith, lecz w planowym współdziałaniu ludzi, kładąc nacisk nie tyle na podział pracy, co na podział funkcji gospodarczych. Traktując nieprecyzyjnie pojęcie „przemysłu” jako szeroko pojętej działalności gospodarczej, obejmuje nim zarówno produkcję rolną, jak i przemysłową oraz handel. Dochodem jest u niego nadwyżka wartości wymiennej ponad koszty produkcji. W związku z tym użycie kapitału i pracy na własne potrzeby nie przynosi dochodu. Płacę natomiast definiuje jako nadwyżkę otrzymaną przez robotnika ponad zwyczajowe minimum

⁶ Por. S. Grabski, *Der polnische Nationalökonom Graf Friedrich Skarbek*, Sonderabdruck aus der Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1899, VIII Band, 5 Heft; Z. Daszyńska-Golańska, *Fryderyk hr. Skarbek jako ekonomista i działacz społeczny*, wstęp do wyd. *Ogólne zasady gospodarstwa narodowego Fr. Skarbka*, Warszawa 1911; J. S. Lewiński, *Twórcy ekonomii politycznej*, Warszawa 1935, wyd. II i in.

⁷ W. Szubert, *Studia o Fryderyku Skarbku*, s. 108-124.

utrzymania, co wzbudza dość istotne zastrzeżenia. Pod wpływem J. B. Saya nawiązuje F. Skarbek do zagadnień konsumpcji i dóbr niematerialnych, wprowadzając jednak rozróżnienie producentów właściwych, producentów pośrednich (świadczących usługi) i konsumentów właściwych, dodając przy tym, że urzędnicy są nieprodukcyjni. Jako rzecznik kapitalistycznych metod gospodarowania opartych na idei liberalizmu gospodarczego dostrzega F. Skarbek postępujące procesy koncentracji bogactw i proletaryzację mas. Nie umiejąc należycie ocenić tych zjawisk towarzyszących rozwojowi kapitalistycznych stosunków produkcji, przyjmuje stanowisko zbliżone do J. Ch. Sismonde de Sismondiego i postuluje rozpowszechnienie małej i średniej własności. W przeciwieństwie jednak do Sismondiego traktuje Skarbek wolną konkurencję jako dźwignię postępu ekonomicznego, a jej ograniczenie przez monopole — jako przyczynę zaburzeń gospodarczych. Dostrzegając antyhumanitarny charakter kapitalizmu i pauperyzm mas, wiąże zagadnienia bogactwa narodowego z dobrobytem i względnie równomiernym podziałem dochodu narodowego, co trudno pogodzić z głoszoną ideą wolności gospodarczej. Dąży też F. Skarbek do zastąpienia filantropii akcją pomocy b charakterze publicznym i zorganizowanym⁸.

W drugim dziale *Ogólnych zasad w Bogactwie narodów* istotne miejsce zajmuje teoria rozwoju gospodarstwa narodowego i związanego z nim bogactwa narodów. Stojąc na stanowisku harmonii rozwojowej poszczególnych działów działalności gospodarczej, wysuwa tezę naturalnej kolejności rozwoju ekonomicznego kraju. Polegać ona ma na stopniowym przepływie kapitałów z rolnictwa do przemysłu, handlu wewnętrznego i zagranicznego oraz transportu wraz ze wzrostem zamożności społeczeństwa i rozwojem rynków zbytu. Państwo poprzez swą politykę nie powinno preferować rozwoju żadnego z tych działów gospodarki, ani też zmierzać do zapewnienia równomiernego ich wzrostu. Prawidłowa kolejność rozwoju działalności ekonomicznej danego kraju w warunkach wolności gospodarczej i swobodnej wymiany międzynarodowej powstaje samoczynnie, powodując rozwój tych dziedzin, które są najkorzystniejsze. F. Skarbek uważa przy tym, że najlepszym rozwiązaniem jest zaangażowanie kapitału w rolnictwie, przysparzającym największego produktu i zatrudniającym najwięcej pracy żywej. Mniej korzystne jest angażowanie kapitału w przemyśle, ze względu na możliwość zastosowania tam maszyn, co zmniejsza zatrudnienie ludzi. Najmniej celowe jest natomiast lokowanie kapitału w handlu i transporcie z powodu ich niższej produktywności. Kontynuując tu tezę A. Smitha i rozwijając ją F. Skarbek podkreśla, że najlepsze efekty przynosi takie zastosowanie kapitałów, które przyczynia się do wykorzystania krajowych surowców i pracy. Dodaje jednak przy tym, że należy korzystać też z pomocy kapitału zagranicz-

⁸ Ibidem, s. 26 - 28.

nego, jeśli przyczynia się on do wykorzystania krajowych surowców i pracy, gdyż zapewnia to rozwój gospodarczy. Przy tej okazji F. Skarbek podważa teorię ludnościową T. R. Malthusa. Podkreślając powściągliwość społeczeństwa wywołaną przez rozwój cywilizacji i wzrost bogactwa narodowego oraz zamożność obywateli twierdził, że nastąpi dostosowanie się liczby ludności do potrzeb wynikających z istniejących warunków danego kraju i zahamuje nadmierny przyrost ludności.

Koncepcję naturalnego rozwoju gospodarczego i najkorzystniejszego wykorzystania kapitału wiąże F. Skarbek ze sposobem zużycia dochodu narodowego. Podkreśla tu, że większa część dochodu powinna być przeznaczona na produkcję różnych dóbr zaspokajających potrzeby nie tylko wytwórców, ale przechodząc do obiegu również pozostałych konsumentów. Przyczynia się to wówczas do rozwoju społecznego podziału pracy i specjalizacji, a w konsekwencji do wzrostu wydajności pracy i dochodu narodowego. O korzyściach prawidłowego zużycia dochodu nie decydują jednak tylko jego rozmiary, ale i bardziej równomierny (sprawiedliwy) podział pomiędzy zyski i płace. Wówczas bowiem zwiększa się liczba osób nabywających, a więc i zaspokajających swe potrzeby oraz zmniejsza się rozrzutność i nędza, która rodzi przestępstwo. Jako wyraziciel kapitalistycznych zasad gospodarowania F. Skarbek propaguje oszczędność i racjonalność działania, a piętnuje rozrzutność i zbytek. Nacechowany jednak ideami socjalnymi i dostrzegając wyzysk towarzyszący rozwojowi kapitalizmu postuluje, jak Sismondi, rozwiązania kompromisowe dla przezwyciężenia sprzeczności, nie zdając sobie sprawy z ich nieuchronności w procesie rozwoju kapitalizmu.

Podkreślając za A. Smithem rolę i znaczenie społecznego podziału pracy, F. Skarbek piętnuje autarkię hamującą rozwój gospodarczy i wskazuje korzyści płynące z wymiany międzynarodowej. Mimo że wypowiada się za wolnością handlu zagranicznego, w swych wywodach skłonny jest raczej do pewnych ograniczeń w tym zakresie i uwypuklenia korzyści konsumpcji towarów krajowych, dającej większy zbytek i wspierającej przemysł krajowy. Stąd też E. Taylor uważa F. Skarbka za zwolennika protekcjonizmu umiarkowanego, lecz ogólnego⁹.

Teoria kolejności naturalnego rozwoju gospodarstwa narodowego oraz pewne przejawy odwoływania się w teorii do specyficznych warunków rozwoju kapitalizmu w Królestwie Polskim, czego wyrazem była koncepcja protekcjonizmu umiarkowanego, stały się podstawą do wysunięcia przez S. Grabskiego tezy, podtrzymywanej następnie przez innych ekonomistów polskich¹⁰, że F. Skarbek był prekursorem szkoły narodowej w ekonomii i szkoły F. Lista. S. Grabski — przedstawiciel socjologiz-

⁹ E. Taylor, *Historia rozwoju ekonomiki*, s. 192.

¹⁰ S. Grabski, *Der polnische*; Z. Daszyńska-Golańska, *Fr. hr. Skarbek*; S. A. Kempner, *Idee społeczno-gospodarcze Polski poroźbiorowej*, *Ekonomista*, t. I, 1918; S. Głabiński, *Ekonomika społeczna*, Lwów 1905 i in.

mu historycznego w Polsce i głosiciel idei solidaryzmu narodowego sam charakteryzuje F. Skarbka jako smithaistę, który podobnie jak jego mistrz traktował ekonomię polityczną jako naukę moralną, stanowiącą część składową ogólnej wiedzy o społeczeństwie. Nie przypisywał też znaczenia wyłącznie motywom egoizmu jednostki, ujmując zjawiska gospodarcze jako produkt życia społecznego zależnie od warunków miejsca i czasu.

F. Skarbek posługuje się nadto w swych badaniach ekonomicznych zarówno metodą dedukcji, jak i indukcji na podstawie obserwacji życia gospodarczego i materiałów historycznych. Głosi też ideę wolności gospodarczej. Ponieważ jednak F. Skarbek uwzględnia w swej teorii rozwoju gospodarczego aspekt narodowy i relatywizm historyczny, S. Grabski w sposób przesadny twierdzi o występującym tu zjawisku kompromisu — chęci pogodzenia ekonomii klasycznej A. Smitha i późniejszej szkoły narodowej. W. Szubert słusznie zauważa, negując to twierdzenie, że pierwiastek narodowy miał u F. Skarbka o wiele silniejsze znaczenie metodologiczne aniżeli u F. Lista, który nie poświęcał większej uwagi metodzie badań, kierując się względami praktycznymi dla popierania wyłącznie niemieckich interesów narodowych (rozwoju narodowych sił wytwórczych nawet kosztem innych krajów). Koncepcja polityki gospodarczej F. Lista nie została też podbudowana teoretyczną argumentacją. Natomiast twórczość ekonomiczna F. Skarbka posiada charakter teoretyczny i widoczny jest w niej rozdział pomiędzy teorią ekonomii a polityką gospodarczą. Przystępując do krytyki przeżytków feudalizmu w imię nowego ustroju F. Skarbek dostrzegał wewnętrzne sprzeczności tego ustroju oraz konsekwencje nadmiernej koncentracji bogactw. W przeciwieństwie do reakcyjnych poglądów F. Lista, dla którego wewnętrzne sprzeczności kapitalizmu odgrywały rolę drugorzędą w porównaniu z rozwojem sił wytwórczych Niemiec — analiza kapitalistycznych stosunków produkcji F. Skarbka, nacechowana wnikliwością i zrozumieniem społecznych problemów kapitalizmu posiada wyraźnie postępowy (jak na owe czasy) charakter¹¹.

Pod koniec swego życia, po przejściu na emeryturę, F. Skarbek powraca do pracy naukowej nawiązującej do wcześniejszej twórczości¹². Ma ona jednak charakter mniej twórczy (w znacznej mierze ogranicza się do druku dawnych rękopisów oraz tłumaczenia na język polski z pewnymi przeróbkami *Théorie des richesses sociales*). W 1860 r. F. Skarbek wydaje nowo opracowaną książkę *Gospodarstwo narodowe stosowane, czyli zasady nauki gospodarstwa narodowego zastosowane do praktyki*. W pracy tej, jak i w następnych drobnych rozprawach i traktatach, można zauważyć pewną zmianę postępowych na ogół dotychczas poglądów F. Skarbka dotyczących prawidłowości rozwoju kapitalizmu w ujęciu

¹¹ Por. E. Taylor, *Historia rozwoju ekonomiki*, s. 192.

¹² W. Szubert, *Studia o Fryderyku Skarbku*, s. 52-57.

klasycznej ekonomii burżuazyjnej. Przejawia się to w jego pozytywnym teraz stosunku do wielkiej własności, podkreślania jej wyższości nad małymi i średnimi gospodarstwami oraz w dążeniu do przeciwdziałania przepływowi siły roboczej ze wsi do miasta. Zmienia się też stosunek F. Skarbka do krytykowanej wcześniej „teorii ludnościowej” T. R. Malthusa. Skłonny jest teraz do pozytywnej oceny spostrzeżeń i wniosków wypływających z „teorii tego znakomitego ekonomisty”¹³.

W traktacie o moralności obywatelskiej przeciwstawia się też F. Skarbkę poglądom socjalistycznym, piętnując podział społeczeństwa na obozy i podsycanie niezgody pomiędzy kapitalistami a robotnikami. Sugeruje tu stosowanie moralnych zasad sprawiedliwości — dotrzymanie zobowiązań przez robotników oraz otoczenie ich opieką przez pracodawców¹⁴. Owa psychoza lęku przed socjalizmem, typowa dla wielu ówczesnych ekonomistów burżuazyjnych była — jak podkreśla W. Szubert — wyrazem przechodzenia F. Skarbka na pozycje apologii kapitalizmu typowa dla przedstawicieli tak zwanej ekonomii wulgarnej. Niemniej oceniając podstawową twórczość naukową F. Skarbka zawartą zwłaszcza w *Théorie des richesses sociales* oraz w jej polskim wydaniu należy stwierdzić, że jest on jedynym polskim ekonomistą okresu porozbiorowego, który pozostawił trwałą ślad w burżuazyjnej myśli ekonomicznej¹⁵.

THE CONCEPTION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF POLAND IN FRYDERYK SKARBEK'S SCIENTIFIC OUTPUT

S u m m a r y

Fryderyk Skarbkę thanks to his thorough studies in France and then direct relations with socio-economic life of the post-partition Poland — paves the way for the classical theory, amplifying and adapting it to our contemporary conditions. Thanks to those scientific works he suppresses influence of physiocratic doctrine in Poland and inculcates ideas of the new system — capitalism. Fryderyk Skarbkę is characterized by social ideas and detecting exploitation attendant upon development of capitalism he stipulates as just as Sismondi compromise solutions for overcoming discrepancies, but he fails to realize their inevitabilities in process of capitalism development. In contradiction to reactionary views of F. List, for whom intrinsic discrepancies of capitalism have been of minor consequence in comparison with development of German national productive forces — Skarbkę's analysis of capitalistic production relations based on clear-sightedness and understanding of social problems of that system has progressive (in contemporary terms) character. Though in the end of his life he was turning to vulgar apology of capitalism, his basic scientific output proves that he is that Polish economist who left unabating mark in the bourgeois economic thought.

¹³ Ibidem s. 53.

¹⁴ Por. *L'essai de morale civique*, Bruksela 1860.

¹⁵ Por. S. Żurawicki, *Zarys dziejów myśli ekonomicznej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 210.